

Інституційні та правові проблеми збереження культурної спадщини

19.04.2019

У записці розглянуто **найбільш актуальні проблеми**

- інституційного,
- правового та
- організаційного характеру,

які негативно впливають на **реалізацію** державної політики зі збереження та актуалізації культурної спадщини.

До таких можна віднести:

1. відсутність єдиної системи державного управління охороною культурної спадщини;
2. невиправдані обмеження повноважень органів охорони культурної спадщини;
3. недосконалу систему обліку об'єктів культурної спадщини, яка **до цього часу не змогла створити повноцінного інформаційного ресурсу культурної спадщини та культурних цінностей**;
4. слабкість чинного законодавства у частині визначення відповідальності за порушення Закону «Про збереження культурної спадщини» та інших нормативних актів у цій сфері.

Для вирішення згаданих проблем **пропонується внести зміни та доповнення до чинного законодавства, якими б, зокрема:**

1. була створена єдина управлінська вертикаль охорони культурної спадщини, очолювана Міністерством культури України як центральним органом виконавчої влади з **формування та реалізації державної політики** у цій сфері;
2. забезпечувалася **обов'язковість погодження** органами охорони культурної спадщини проектів будівельних робіт на територіях, що мають історико-культурне значення, а також проведення наукової

археологічної експертизи перед погодженням відповідних проектів землеустрою;

3. **посилювалася адміністративна та кримінальна відповідальність** за порушення законодавства у сфері охорони культурної спадщини.

Охорона культурної спадщини залишається найбільш проблемним напрямом діяльності у сфері культури, оскільки її об'єкти –

«визначні місця, споруди, комплекси..., а також території чи водні об'єкти..., інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти..., що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність»[1]

– є найбільш вразливими щодо зовнішніх деструктивних впливів і досить часто знаходяться на перетині протилежних інтересів держави як головного суб'єкта збереження культурної спадщини, і зацікавлених громадських організацій та рухів, з одного боку, та суб'єктів господарчої діяльності – з іншого. При цьому інституційне і правове забезпечення збереження культурної спадщини України має певні недоліки, які негативно позначаються на пам'яткоохоронній діяльності.

2. Недосконалість системи управління охороною культурної спадщини

Державна система управління охороною культурної спадщини була **суттєво дезорганізована Законом України № 5461 від 16 жовтня 2012** р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності Міністерства юстиції України, Міністерства культури України, інших центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується через відповідних міністрів, а також Державного космічного агентства України».[2]

До цих змін у Законі «Про охорону культурної спадщини» містилося чітке визначення управлінської вертикалі органів охорони культурної спадщини – **центральний ОРГАН виконавчої влади** у сфері охорони культурної спадщини, органи охорони культурної спадщини Ради міністрів АР Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські, районні державні адміністрації, органи охорони культурної спадщини місцевого самоврядування.

Після згаданих змін управлінська вертикаль набула такого вигляду — **центральні ОРГАНИ виконавчої влади**, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері охорони культурної спадщини; орган виконавчої влади АР Крим (Рада міністрів АР Крим); обласні, районні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації; виконавчий орган сільської, селищної, міської ради (ст. 3).

Тобто, **замість одного центрального органу у сфері культурної спадщини, з'явилося декілька**, а на обласному, районному, міському рівнях згадка про окремі органи охорони культурної спадщини взагалі зникла.

Щоправда, вони знову згадуються у **ст. 6 «Повноваження інших органів охорони культурної спадщини»**, **але** виключно як органи охорони культурної спадщини обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, **але не** Ради міністрів АР Крим і не районних державних адміністрацій, що може свідчити про непослідовність або недбалість авторів цих законодавчих змін.

У **статті 5 «Повноваження центральних органів виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини»** дані повноваження розділені на дві частини —

- 1) «повноваження центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони культурної спадщини» і
- 2) «повноваження центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини».

Про які саме центральні органи виконавчої влади йдеться, у Законі не сказано, але з переліку їх повноважень можна зробити висновок, що до таких органів належать:

1. Міністерство культури України, у структурі якого є Управління охорони культурної спадщини;
2. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України (Мінрегіон), у складі якого існує Департамент містобудування, архітектури та планування територій, а у складі останнього — Відділ збереження традиційного середовища та створення безбар'єрного простору, до завдань якого, зокрема, відноситься *«сприяння регенерації історичних частин населених*

пунктів при збереженні традиційного характеру середовища і об'єктів архітектурної та містобудівної спадщини»;[3]

3. Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру, діяльність якої координується і спрямовується міністром аграрної політики та продовольства України; до її завдань належить охорона земель, зокрема, *«встановлення на місцевості меж територій з особливим заповідним режимом», «попередження погіршення естетичного стану та екологічної ролі антропогенних ландшафтів» та «забезпечення особливого режиму використання земель історико-культурного призначення».*[4]

Втім, виходячи зі змісту прописаних у **ст. 5 Закону «Про охорону культурної спадщини»** повноважень, можна припустити, що абсолютна більшість їх відноситься до компетенції Міністерства культури України.

У переважній більшості областей України підрозділи, що займаються охороною культурної спадщини, існують у складі управлінь або департаментів культури, культури і туризму, культури і мистецтв тощо відповідних державних адміністрацій.

Лише у Київській міській державній адміністрації існує Департамент охорони культурної спадщини.

Більшість згаданих підрозділів, будучи підпорядкованими керівництву відповідних державних адміністрацій, є підконтрольними та підзвітними Міністерству культури України. Однак у Львівській і Херсонській областях ці підрозділи знаходяться у складі департаменту (управління) архітектури та містобудування і є підконтрольними та підзвітними Мінрегіону.

Потрібно також зазначити, що в обласних державних адміністраціях, у тому числі, і в областях, багатих на пам'ятки історії та культури, питаннями охорони культурної спадщини займаються здебільшого від одного до чотирьох спеціалістів. У контексті децентралізації державного управління, а також враховуючи великий обсяг повноважень, яким наділені пам'яткоохоронні підрозділи в обласних державних адміністраціях відповідно до Закону «Про охорону культурної спадщини», така кількість виглядає явно недостатньою. Те саме цілком стосується і районних державних адміністрацій.

Зокрема, до повноважень органів охорони культурної спадщини обласних державних адміністрацій входить *«подання пропозицій центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони*

культурної спадщини про занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України».

За даними Міністерства культури, в Україні налічується близько 130 тис. пам'яток культурної спадщини, проте до Державного реєстру нерухомих пам'яток України занесено лише 7 % цих пам'яток і лише 9 % з них мають затверджені зони охорони.[5]

Встановлення зон охорони пам'яток місцевого значення, які складають переважну більшість (приблизно 8/9 від загальної кількості), також входить до повноважень органів охорони культурної спадщини обласних державних адміністрацій.

Очевидно, що ефективне виконання лише цих 2-х із понад 20-ти передбачених Законом «Про охорону культурної спадщини» повноважень даних органів потребує значно більшої кількості фахівців, ніж та, яку вони мають зараз, тим більше, що **надто повільні темпи формування Державного реєстру нерухомих пам'яток є однією з причин втрат у пам'яткоохоронній сфері**, оскільки незареєстровані об'єкти фактично позбавлені належного правового захисту і знаходяться під постійною загрозою руйнування або спотворення, як і об'єкти без затверджених зон охорони.

На відсутність спеціалізованих органів охорони культурної спадщини на місцях, як одну з основних проблем у цій сфері, вказується у **Концепції державної політики реформування сфери охорони нерухокої культурної спадщини**. [6]

3. Недоліки правових механізмів охорони культурної спадщини

Важливою проблемою в галузі збереження культурної спадщини є **узгодження інтересів, пов'язаних з її охороною, та інтересів, пов'язаних із розвитком населених пунктів та економічною діяльністю, зокрема, будівництвом і землекористуванням**. Створювати баланс між цими інтересами покликане законодавство у пам'яткоохоронній сфері, зокрема, базові закони «Про охорону культурної спадщини», «Про охорону археологічної спадщини», ратифікована Україною у 2003 р. Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини, ратифікована у 2006 р. Конвенція про охорону архітектурної спадщини Європи.

Однак на практиці інтересами збереження культурної спадщини часто нехтують в інтересах забудовників та інших суб'єктів економічної діяльності, і відбувається це не лише шляхом порушення або маніпулювання чинним законодавством, а й шляхом його змін, спрямованих на створення обмежень для пам'яткоохоронної та дослідницької діяльності.

Так, Законом України № 3038 від 17 лютого 2011 року «Про регулювання містобудівної діяльності» з Закону «Про охорону археологічної спадщини» було вилучено статтю 9-1 «Наукова археологічна експертиза», яка містила визначення цієї процедури, і якою передбачалося, що *«проведення наукової археологічної експертизи передує погодженню комісіями з розгляду питань, пов'язаних із погодженням документації із землеустрою, проектів землеустрою, якими передбачається: відведення земельних ділянок у власність юридичним особам; використання земельних ділянок для проведення містобудівних, архітектурних та ландшафтних перетворень, будівельних, земляних і підводних робіт, виконання яких може позначитися на стані об'єктів археологічної спадщини; зміна цільового призначення земельних ділянок для потреб будівництва та інших цілей, що може негативно вплинути на об'єкти археологічної спадщини»*.

Також чітко вказувалося на те, що *«відсутність висновку за результатами наукової археологічної експертизи є підставою для відмови в погодженні проектів землеустрою, зазначених у частині другій цієї статті»*. [7] Відповідні зміни були внесені й до Закону «Про охорону культурної спадщини».

Також були внесені зміни до Закону «Про архітектурну діяльність», де, зокрема, третій абзац ст. 7 набув такої редакції: *«Проектна документація на будівництво об'єктів, розроблена відповідно до містобудівних умов та обмежень забудови земельної ділянки, не підлягає погодженню з відповідними органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, органами охорони культурної спадщин...»* [8].

Ці зміни послаблюють контрольні функції органів з питань охорони культурної спадщини, оскільки саме під час погодження проектною документації можна встановити, наскільки вона відповідає «обмеженням забудови».

Законом України № 365 від 2 липня 2013 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері земельних відносин щодо спрощення процедури відведення земельних ділянок» були внесені зміни до ст. 1861 Земельного кодексу України, якими, зокрема, передбачалося, що проект землеустрою щодо відведення земельної ділянки, **«розташованої на території пам'яток культурної спадщини національного значення, їх охоронних зон та охоронюваних археологічних територіях, підлягає також погодженню з центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини»**, а **«розташованої на території земель історико-культурного призначення, пам'яток культурної спадщини місцевого значення, їх охоронних зон, в історичних ареалах населених місць та інших землях історико-культурного призначення... підлягає також погодженню з органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері охорони культурної спадщини, відповідним структурним підрозділом обласної, Київської чи Севастопольської міської державної адміністрації у сфері охорони культурної спадщини»**.^[9] **Ці зміни знайшли відображення і в Законі «Про охорону культурної спадщини»**.

На думку фахівців-археологів, зазначеними змінами **«встановлено повну заборону для органів охорони культурної спадщини залучати археологів при погодженні проектів землеустрою та загалом проводити будь-які обстеження чи експертизи земельних ділянок, що відводяться...., що призведе до колосальних втрат як з погляду науки, так і з матеріального боку, оскільки держава нестиме колосальні збитки від знищення археологічних пам'яток»**.^[10] Також вказувалося на те, що невиявлені археологічні пам'ятки можуть знаходитися й поза межами вказаних у ст. 1861 об'єктів, і на те, що, згідно з ст. 37 Закону «Про охорону культурної спадщини», відведення земельних ділянок здійснюється за погодженням відповідних органів охорони культурної спадщини «з метою захисту об'єктів археології, в тому числі тих, що можуть бути виявлені». Виявити ж ці об'єкти може лише попередня археологічна експертиза земельної ділянки, яка стала необов'язковою внаслідок згаданих вище законодавчих змін.

4. Проблеми узгодження потреб охорони культурної спадщини і будівельної діяльності

Однією з найбільш важливих проблем у сфері охорони культурної спадщини є збереження в автентичному вигляді історичних населених місць.

Їх спотворення негармонійною сучасною забудовою зменшує їх привабливість для туристів, підриває туристичний потенціал країни та її культурний престиж, а в перспективі завдає значних збитків місцевим та державному бюджетам. Потрібно також згадати, що історичні населені місця є важливим елементом гуманітарного простору України, матеріальною основою патріотичного виховання, джерелом натхнення для митців і об'єктом наукових досліджень. Тому їх охорона є справою державного значення. **Останнім часом у цій сфері відбулися важливі зміни правового характеру.**

21 лютого 2018 р. Кабінет Міністрів України ухвалив постанову, згідно з якою *«Проектна документація на нове будівництво, реконструкцію та капітальний ремонт... у межах історичних ареалів населених місць розробляється з урахуванням вимог затвердженого в установленому законом порядку історико-архітектурного опорного плану»*.

За відсутності такого плану проектна документація могла розроблятися з урахуванням вимог історико-містобудівного обґрунтування, однак ця норма діяла лише до 1 січня 2019 р., після чого історико-містобудівні обґрунтування взагалі скасовувалися.[11]

Отже, **втратило чинність положення постанови Кабінету Міністрів України № 318 від 13 березня 2002 року «Про затвердження Порядку визначення меж та режимів використання історичних ареалів населених місць, обмеження господарської діяльності на території історичних ареалів населених місць»**, згідно з яким *«У разі незатвердження історико-архітектурного опорного плану населеного місця, що внесене до Списку історичних населених місць України, проектна документація на нове будівництво, реконструкцію та капітальний ремонт... у межах історичного ареалу розробляється з урахуванням вимог історико-містобудівного обґрунтування»*.[12]

Відтепер уся проектна документація на нове будівництво в історичному ареалі міста має розроблятися лише відповідно до історико-архітектурних опорних планів.

Довідково

Історико-архітектурний опорний план – «науково-проектна документація, яка розробляється у складі генеральних планів історичних населених місць та в якій відображається інформація про: нерухомі об'єкти культурної спадщини населеного пункту, пов'язану з ними історичну забудову (значні й рядові історичні будівлі); землі історико-культурного призначення; місця втрачених будинків, споруд, оборонних укріплень, що мали важливе історичне або містобудівне значення; дисгармонійні будівлі та споруди; пам'ятки природи, природні заповідники, цінні природні ландшафти; межі історичних ареалів населеного місця; межі зон охорони пам'яток культурної спадщини, що є діючими на час складання історико-архітектурного опорного плану (за наявності)».[13]

«Історико-містобудівне обґрунтування – «це науково-проектна документація, яка визначає наукову концепцію врахування пам'яток, об'єктів культурної спадщини, традиційного характеру середовища як містоформуючих чинників при проектуванні будівель і споруд. Історико-містобудівне обґрунтування повинне визначати принципову можливість будівництва, реконструкції будівель і споруд на відповідній земельній ділянці, а також граничні параметри цих будівель і споруд».[14]

Ці зміни слід вважати позитивними, оскільки, на думку фахівців, *розробка і затвердження історико-містобудівних обґрунтувань відзначалася значною корупційною складовою, а їх застосування сприяло спотворенню первісного вигляду багатьох історичних місць у населених пунктах, оскільки наголос в них робився саме на «принциповій можливості будівництва» і не завжди з належним врахуванням «традиційного характеру середовища». За словами Міністра культури України Є. Ніщука, історико-містобудівні обґрунтування «в пам'яткоохоронній сфері називали чи не найбільш корумпованим елементом, спрямованим на руйнування історичного середовища».[15]*

Однак позитивний ефект згаданих змін може бути зменшений тим, що **лише 20 % з 401 населеного пункта, включеного до Списку історичних населених місць України, мають актуальні історико-архітектурні опорні плани**, які фіксують розташування всіх нерухомих пам'яток історії та культури і нововиявлені об'єкти з їх територіями та зонами охорони.

Згідно з Порядком розроблення історико-архітектурного опорного плану населеного пункту, такі плани розробляються на замовлення виконавчих органів місцевого самоврядування. **Незрозуміло, що заважало деяким з них, у тому числі міським радам Києва і Львова, вжити заходів для одержання цих планів**, враховуючи високу будівельну активність і привабливість для забудовників саме історичних центрів міст.

Також **залишається невизначеним питання стосовно розробки проектної документації для будівництва в історичних населених місцях, які не матимуть історико-архітектурних опорних планів після 1 січня 2019 р.**

Враховуючи попередній досвід у цій сфері, можна припустити, що **будівельні роботи вестимуться, незважаючи на відсутність згаданих документів, оскільки місцева влада не володіє дієвими засобами для їх припинення і, посилаючись на потреби наповнення бюджету та необхідність розвитку міста, часто віддає перевагу домовленостям із забудовниками.**

Довідково

Приклади:

1) Забудова багатоповерхівками території колишнього Сінного ринку в Києві, де міська влада, попри гучні запевнення, врешті решт пішла на компроміс із забудовником, що викликало незадоволення місцевих жителів і широкої громадськості[16].

2) Будівництво багатоповерхівки в буферній зоні Софії Київської на вул. Олеся Гончара в Києві: на даний час, після числених судових рішень, будівництво лише призупинене і може поновитися в будь-який час, хоча в судовому порядку була визнана незаконність землевідводу, що мало б тягти за собою повернення земельної ділянки у власність міста і демонтаж незаконно зведеного будинку. Однак ні того, ні іншого зроблено не було.[17]

3) Ситуація на пам'ятці археології місцевого значення «Ділянка прибережного міського кварталу Середньовічного Києва (XI - XIX ст.) на Поштової площі в місті Києві», де з 2015 р. – року відкриття пам'ятки – так і не були вжиті належні заходи з її охорони, а сама вона практично знаходиться під загрозою знищення. Всупереч рекомендаціям Верховної Ради України, не зважаючи на протести громадськості, Київрада пішла на компроміс із забудовником і на Поштової площі продовжуватиме

будуватися торгово-розважальний центр, з яким намагатимуться сумістити створення музею.[18]

Також відомі приклади доведення до аварійного стану і руйнування споруд, які включені до Державного реєстру нерухомих пам'яток і мають охоронні знаки, з наступною забудовою звільненої ділянки.[19]

Найбільш типовий приклад – доведення до руйнування протягом 10-ти років і знесення у 2012 р. будинку колишнього жіночого комерційного училища (1909-1910 рр.) на вул. Антоновича, 44 у Києві[20], внесеного у 1999 р. до Державного реєстру нерухомих пам'яток місцевого значення (пам'ятка історії та архітектури) за №293, на місці якого нині завершується будівництво 23-поверхового житлового комплексу «Chicago Central House», де вартість житлової площі оцінюється у 85 026 грн за м². Будівництво відбувається в межах Центрального історичного ареалу міста і забудовник має всі дозвільні документи. Цей приклад свідчить про те, що і внесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток, і визначення історико-архітектурних опорних планів основою містобудівної діяльності в історичних населених місцях самі по собі не є гарантією збереження пам'яток та історичних ареалів міст.

На жаль, сьогодні практично немає дієвих механізмів покарання за порушення Закону «Про охорону культурної спадщини», зокрема, доведення до аварійного стану або знищення пам'яток, будівництво в охоронних зонах тощо. Штрафні санкції не є дієвими, оскільки порушники закону завжди мають можливість відбутися за згадані дії штрафом від тисячі неоподатковуваних мінімумів або 17 тис. грн до 10 тис. неоподатковуваних мінімумів або 170 тис. грн. (ст. 44 Закону «Про охорону культурної спадщини»). Такі суми, враховуючи загальний обсяг фінансів, задіяний у великих забудовах, а також обсяг передбачуваних прибутків, навряд чи виглядатимуть серйозною перешкодою для забудовників.

Між іншим **існує неузгодженість у цьому питанні між Законом «Про охорону культурної спадщини» і Кримінальним кодексом України, згідно з ст. 298 якого «Умисне незаконне знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини чи їх частин – караються штрафом до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого».**[21]

Зрештою, існує багато засобів оминання вимог чинного законодавства, про що свідчать історії всіх скандальних забудов, в тому числі, й тих, про які йшла мова вище.

Висновки

1. Збереження культурної спадщини є важливим напрямом гуманітарної політики держави. Водночас воно є тією цариною культурної діяльності, де участь держави є найбільшою, а відповідальність – найвищою. Тому сучасна розподіленість функцій охорони культурної спадщини між різними органами виконавчої влади не виглядає виправданою, оскільки будь-яка ефективна діяльність потребує єдиного центру прийняття рішень, координації зусиль і контролю за наслідками їх реалізації, а також повноцінної управлінської вертикалі.
2. **Необхідно створити єдину систему охорони культурної спадщини**, а саме визначити в системі центральних органів виконавчої влади **єдиний орган з питань формування та реалізації державної політики у сфері охорони культурної спадщини з відповідною управлінською вертикаллю**. До компетенції зазначеного центрального органу виконавчої влади та підпорядкованих йому органів обласних, районних державних адміністрацій і виконавчих органів міських рад мають входити не лише облікові, дозвільні та контрольні-наглядові функції, але й питання дослідження, реставрації, збереження і використання пам'яток.
3. Необхідно подолати негативні наслідки законодавчих змін у сфері охорони культурної та археологічної спадщини, якими були не виправдано обмежені повноваження органів охорони культурної спадщини і дослідницькі можливості науковців, а також поставлені під загрозу об'єкти цієї спадщини.
4. Система обліку об'єктів культурної спадщини є недосконалою, про що свідчить **неприпустима повільність формування Державного реєстру нерухомих пам'яток України і недостатність інформації, яку він містить**. Також очевидно, що **без ефективної, сучасної системи обліку цих пам'яток не може бути мови про ефективність їх збереження**. Недосконалість обліку об'єктів культурної спадщини перешкоджає їх презентації у міжнародних інформаційних базах і популяризації за кордоном, що сприяло б збільшенню туристичного потенціалу України.
5. **Головною проблемою узгодження інтересів збереження культурної спадщини та інтересів суб'єктів господарчої, зокрема, будівельної діяльності є не стільки відсутність чи недосконалість документації, яка визначає обмеження такої діяльності в історичних ареалах населених**

пунктів, скільки слабкість чинного законодавства в частині визначення санкцій за порушення Закону «Про охорону культурної спадщини» і нехтування окремими представниками органів державної влади та місцевого самоврядування інтересів збереження історичного та культурного середовища своїх населених пунктів.

Рекомендації

Кабінету Міністрів України

Внести на розгляд Верховної Ради України зміни та доповнення до Закону України «Про охорону культурної спадщини» з метою створення єдиної управлінської вертикалі у сфері охорони культурної спадщини з Міністерством культури України як центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у цій сфері, органами охорони культурної спадщини Ради міністрів АР Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій, органами охорони культурної спадщини місцевого самоврядування.

Міністерству культури України

1. Підготувати і внести на розгляд Кабінету Міністрів України проекти змін до законів «Про охорону культурної спадщини», «Про охорону археологічної спадщини», «Про регулювання містобудівної діяльності», «Про архітектурну діяльність», Земельного кодексу України, які б забезпечували обов'язковість погодження органами охорони культурної спадщини програм і проектів будівельних робіт на територіях, що мають історико-культурне значення, а також проведення наукової археологічної експертизи перед погодженням відповідних проектів землеустрою.
2. Забезпечити регулярний моніторинг дотримання чинного законодавства про охорону культурної та археологічної спадщини в ході виділення земельних ділянок під будівництво і під час проведення будівельних робіт на території пам'яток культурної спадщини, їх охоронних зон, в історичних ареалах населених місць, на охоронюваних археологічних територіях тощо.
3. Прискорити створення загальнодержавного електронного інформаційного ресурсу культурної спадщини і культурних цінностей, передбачивши розробку розширеного переліку даних про занесені об'єкти, а також чітких критеріїв їх занесення і вилучення з реєстру.

4. Розробити **правові механізми примусового відчуження** на користь держави або місцевих громад об'єктів культурної спадщини, що знаходяться у приватній чи корпоративній власності й яким загрожують серйозні пошкодження або руйнування.
5. Підготувати і внести на розгляд Кабінету Міністрів України проекти змін і доповнень до Закону України «Про охорону культурної спадщини», Кримінального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо **посилення відповідальності за порушення законодавства** у сфері охорони культурної спадщини, зокрема, дії, що можуть завдати або завдали шкоди пам'ятці, її території, охоронюваній археологічній території, охоронним зонам, історичним ареалам населених місць, умисне доведення пам'ятки до стану руйнування тощо.

[1] Закон України “Про охорону культурної спадщини” [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14>

[2] Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності Міністерства юстиції України, Міністерства культури України, інших центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується через відповідних міністрів, а також Державного космічного агентства України” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5461-17>

[3] Положення про відділ збереження традиційного середовища та створення безбар'єрного простору Департаменту містобудування, архітектури та планування територій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://regulation.gov.ua/documents/id242340>

[4] Землеустрій та охорона земель // Сайт Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://land.gov.ua/icat/zemleustrii-ta-okhorona-zemel/>

[5] Стенограма парламентських слухань “Стан, проблеми та перспективи охорони культурної спадщини в Україні”, 18 квітня 2018 року, сесійний зал Верховної Ради України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://static.rada.gov.ua/zakon/new/par_sl/sl1804118.htm

[6] Концепція державної політики реформування сфери охорони нерухомої культурної спадщини [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://195.78.68.75/mcu/control/uk/publish/article?art_id=245358162&cat...

[7] Закон України “Про охорону археологічної спадщини” (Ред. Від 05.02.2011) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1626-15/ed20110205>

[8] Закон України “Про регулювання містобудівної діяльності”. Прикінцеві положення [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3038-17/page>

[9] Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері земельних відносин щодо спрощення процедури відведення земельних ділянок” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/365-18>

[10] Звернення Всеукраїнської громадської організації “Спілка археологів України” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vgosau.kiev.ua/index.php?option=com_content&view=category&la...

[11] Постанова Кабінету Міністрів України № 92 від 21 лютого 2018 року “Про внесення змін до Порядку визначення меж та режимів використання історичних ареалів населених місць, обмеження господарської діяльності на території історичних ареалів населених місць” [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do>

[12] Постанова Кабінету Міністрів України № 318 від 13 березня 2002 року “Про затвердження Порядку визначення меж та режимів використання історичних ареалів населених місць, обмеження господарської діяльності на території історичних ареалів населених місць” [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/318-2002-%D0%BF>

[13] Державні будівельні норми України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://dbn.co.ua/blog/istoriko_arkhitekturnij_opornij_plan/2013-05-01-1...

[14] Наказ Міністерства культури України № 122 від 7 лютого 2012 року “Про затвердження методичних рекомендацій щодо розроблення історико-містобудівних обґрунтувань” [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0122734-12>

[15] Парламентські слухання “Стан, проблеми та перспективи охорони культурної спадщини в Україні”, Сесійний зал Верховної Ради України, 18 квітня 2018 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://static.rada.gov.ua/zakon/new/par_sl/sl1804118.htm

[16] Скандал навколо будівництва на місці Сінного ринку: мерія Києва і забудовник підписали меморандум // Сайт газети "Сьогодні", 30.11.2017 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://ukr.segodnya.ua/kyev/kbusiness/skandal-vokrug-stroyki-na-meste-...>

[17] Скандальний забудовник з Гончара намагається відновити будівництво – нардеп // Українська правда, 14/06/2016 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://kyev.pravda.com.ua/news/575fb8b3f3823/>

[18] Постанова Верховної Ради України № 2492 від 5 липня 2018 року "Про збереження історико-культурної спадщини на Поштової площі у місті Києві" [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2492-19>

[19] Визначено 25 київських пам'яток, які слід занести в Червону книгу // Українська правда, 29/02/2012 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/short/2012/02/29/74963/>

[20] В центрі Києва снесли пам'ятник архітектури // Корреспондент, 09/10/2012 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://korrespondent.net/ukraine/1404269-v-centre-kyeva-snesli-pamyatn...>

[21] Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>